вати не більше книжок ніж територія під нинішною совітською владою. З усім тим: цікаво подумати на мить про перспективи такої можливости. Вони не належать нині до царини фантазії. Остання війна навчила нас: як нежданно і хутко можуть розлітатись центри вікової влади і впливу.

З усіх звісток про нинішну катастрофу Німеччини найбільше болючою для нашого інтелігента є звістка про можливу смерть німецької книжки.

Він почує з великою прикрістю і жабуванням, що коли є які сумні події в Німеччині щодо яких поставиться байдуже Франція та Англія, так є ними у першій мірі звістки про занепад німецької книжки. У цій сфері Франція та Англія з приємністю скористають з нагоди, щоби відплатитись Німеччині за її дотеперішну конкуренцію. З якою запопадливою швидкістю і точністю передрукували німецькі видавці французьких та англійських авторів або тексти латинських та грецьких класиків! Німецькі видання чужинних словників, граматик, провідників, артистичних репродукцій — були найдешевші у світі. А скількість негайних перекладів з усіх мов?

Французькі та англійські вчені і спеціялісти в поодиноких царинах техніки відчують досить прикро недостачу нових німецьких видань. Але інтелігентний загал цих держав обмежувався завсіди до книжок на рідній мові, щонайвище: доповнюючи себе взаємно. Англійська книжка має всі дані на те, щоби заступити німецьку, коли взяти на увагу скількість людей, що володіють англійською мовою на цілому світі. Французька мова мала би за собою тільки традицію ясного, вибагливого і звязкого стилю.

Союзні держави вели війну з Німеччиною не для самої оборони своєї землі і всесвітніх економічних інтересів; питання поширення німецького культурного впливу у світі виринало надто часто на протязі цієї війни. Ми бачили на власні очі, як на протязі одного-двох літ захитались основи величезного впливу російської культури на кільканайцять) немалих народів. Це саме повторилось з культурою Австрії. Потреба творення власної національної культури була для нових держав така велика, що нарід забував ставити собі питання: чи ця культура йому вистачає.

Віддалення від учорашніх центрів культури, якими жили деякі народи, стало нині таким природним фактом як недостача тисячу инших предметів, які перед війною були кожному з нас легкодоступні. Завтра може щезнути для нас німецька книжка? Боже мій! — невже-ж вона живе в нас нині як духова потреба галицького інтелігента? Адже війна була в силі знищити вплив багато доступнішої нам книжки — польської. Наш інтелігент минає нині виставки польських книгарень так, немов би за ними лежали книжки написані чужинною мовою, незнаною йому. Політичні події спричинили те, що загнула цікавість для найкращих проявів польської культури. Це саме явище можна було завважити на Великій Україні у відношенню до російської книжки. Боротьба з повінню ворожої культури йшла аж так далеко: її мова це була вода і по поверхні цієї води ми плавали.

Це є факти, супроти яких можна стриматись від висловлення осуду. У політичній боротьбі надто багато і надто часто треба думати про власну культуру, щоби можна памятати про чужу. Німці не думали про вартість Реймського собору, коли гатили в нього гарматами. Французи не будуть зворушуватись окликами розпуки, коли друкований книжковий папір падатиме в Німеччині на своїй вартости у тій самій пропорції, що друкований грошевий папір. Та не треба бути прихильником Німеччини і не треба аж бажати її культурної гегемонії, щоби добачити в упадку німецької книжкової продукції одно з найсумніших явищ нинішної европейської недуги. У моментах, коли огнища одної культури починають гаснути — довгий час триває темрява, заки нові в силі спалахнути на цьому самому місці. Народи, які находились під безпосереднім впливом німецької культури і підсилювались у її джерел, нелегко і нехутко перетворять свій світогляд і свій смак, колиб мали перейти під вплив нових культур, таких різних від неї, як французька або англійська.

Питання про майбутність німецької творчости збереженої у книжках, не є питанням про майбутність духового розвитку такого народу як наш. Німецька книжка була для нас лекше доступна як німецька дійсність і її духова атмосфера. Та що лишається з чужинної книжки, коли вона не приносить зі собою духової атмосфери якоїсь культури? Ми вірили на слово силі та величі німецької культури не маючи змоги перевірити її основ та зрозуміти її прямувань. Силу та велич книжної культури можна міряти тільки силою та величю иншої. А ті культури, що були довкола нас не могли з нею рівнятись. Поза німецькою книжкою були ще в Европі чотири инші, з яких кожна була представником багатої, старої, цікавої і не менше оригінальної культури: англійська, французька, італійська та еспанська. Кожна з них, одна вистарчить, щоби збогатити нас цілим світоглядом і стільки століттями скільки нам бракує до зрозуміння західно-европейської культури.

І німецька книжка не вмре раніше ніж ми дозріємо культурно настільки, що книжка на рідній мові зможе стати для нас синонімом культури. А колиб навіть завтра щезла з німецького книгарського ринку і ми присягли собі на її гробі не читати ні одної написаної мовою її вбивців: ні одної французької та англійської — то ще всі видання німецьких класиків і некласиків, що сплять сном блаженних по наших бібліотеках, вистарчать нам та нашим дітям для вивчення всього того, чого нам бракує.

І повинні ще вистарчити самим Німцям, щоби вони могли уважніше прочитати і Гетого і Канта і Шопенгауера і Ніцшого, які не є відповідальні за німецьку mania grandiosa з 1914. року.

Мих. Рудницький.

Кріза німецької книжки.

Німецька преса бє в усі дзвони, що німецький видавничий рух конає. Майже 200 видавництв припинило свою працю. Кошта друку одного листа (16 сторінок) доходять приблизно до 150 мільонів мк. Один гімназійний підручник коштуватиме пересічно 8 мільонів марок. Німеччина, яка мала до цього часу найбагатший книгарський ринок стає перед питанням: чи видавництво книжок не переходить меж її фінансової спроможности. Деякі німецькі часописи пишуть про перші познаки занепаду европейської цивілізації. Недурно одна з найцікавійших історіософ них книжок за останні роки „Untergang des Abendlandes" мала такий великий успіх.

Важко передбачити чи Німеччину жде справді доля Росії. Так само важко погодитись з думкою, що країна Гутенберґа буде друку-